

מחשבות על הוראת מדיניות חברתית

ביטחון סוציאלי הוא כתב־עת השואף להרחיב את הבסיס התיאורטי והקונספטואלי בכל הקשור למדיניות חברתית. מבחינה זו, כתב־העת משמש במה לפרסום ממצאי מחקרים ופיתוח תיאורטי של מגוון נושאים הקשורים במדיניות חברתית, ביטחון סוציאלי ורווחה חברתית. ואכן, במהלך שנות קיומו, עבודות שפורסמו ב"ביטחון סוציאלי" קידמו רבות את הידע בתחום זה. יחד עם זאת, לכתב־העת יש גם תפקיד מרכזי נוסף, על זה של הרמת תרומה לפיתוח הידע, והוא – לספק כלים, מידע ומושגים בשפה העברית לצורכי הוראה. בהתחשב בעובדה, שקיימים מעט מדיי ספרים בעברית העוסקים במדיניות חברתית, ובהעדר כתב־עת נוספים בישראל המתמקדים בנושאי רווחה ובמדיניות חברתית, מאז הקמתו מוטל על כתב־העת "ביטחון סוציאלי" תפקיד מרכזי – לספק את חומר הקריאה העיקרי לצורך הוראת מדיניות חברתית בישראל. עיון בתוכניות הלימודים של קורסים העוסקים במדיניות חברתית מגלה, שמאמרים שפורסמו בכתב־העת אכן תופסים בהן מקום מרכזי. אולם, תרומתו של "ביטחון סוציאלי" להוראת מדיניות חברתית אינה יכולה להצטמצם רק להספקת חומר קריאה, אלא היא צריכה להתרחב גם לעבר פיתוח דרכי ההוראה.

הוראת המדיניות החברתית בישראל מתקיימת מאז ומעולם בעיקר במסגרת בתי־הספר לעבודה סוציאלית, הממוקמים בין כותלי האוניברסיטאות והמכללות. מרבית השיעורים בתחום זה מיועדים לתלמידי תואר בוגר, אך, יחד עם זאת, הם מהווים רק מרכיב שולי למדיי במסגרת לימודי ההכשרה לעבודה סוציאלית. נוסף על כך, ניתן למצוא קורסים בודדים בנושא מדינת הרווחה ובתחומים ספציפיים של מדיניות חברתית (מדיניות בריאות, מדיניות חינוך, דיני ביטחון סוציאלי, שוק העבודה וכלכלת רווחה) במסגרת מחלקות אחרות במוסדות להשכלה גבוהה, למשל במחלקות לסוציולוגיה ולמדע המדינה, בחוגים לבריאות הציבור וללימודי עבודה ובפקולטות למשפטים. ברמת המוסמך, היקף ההוראה בתחום היה, ונותר, מצומצם. מלבד ההתמחויות בתחום זה, אשר פותחו באחדים מבת־הספר לעבודה סוציאלית ובמחלקות לסוציולוגיה, התפתחותם של בתי־ספר למדיניות ציבורית, והמגמות הקליניות והחברתית בפקולטות למשפטים, סיפקו לאחרונה אכסניה נוספת לקורסים אחרים בנושא זה.

לא זו בלבד שהיקף הוראת הנושא "מדיניות חברתית" נותר מצומצם, אלא שגם המחקר על ההוראה הזאת ופיתוח דרכי הוראה ואמצעים לקידום נושא זה נדירים בשיח האקדמי בישראל. חוץ מקריאות אחדות, מפיהם של מורים וחוקרים, בדבר חשיבות הוראת המדיניות החברתית וההכרח לשלב את ההכשרה לתחום זה בלימודיהם של המתעדים לעסוק בטיפול במצוקות חברתיות, עצם ההוראה וסוגיות

הקשורות בכך, כמו גם דרכי ההוראה הרצויות, לא נדונו בספרות המקצועית בישראל.

גם במדינות אחרות לא הוקדשה בעבר מחשבה רבה במיוחד לשאלות הקשורות באופן ההוראה של נושא המדיניות החברתית. ואף-על-פי כן, נושא זה זוכה בשנים האחרונות לעניין מחודש בספרות המקצועית במדינות שונות (ראו, למשל, Adams, 2004; Burgess & Taylor, 2005; Irving & Young, 2005; Mendes, 2003; Pawar, 2004). במקביל לכך, גם בישראל אנו עדים לניצנים ראשונים של התעניינות בתחום חשוב זה והדבר בא לידי ביטוי בהקמתו, לפני שנתיים בערך, של פורום לחקר מדיניות חברתית, כמו גם בסדנה שנערכה בשנה שעברה מטעם הפורום הזה בנושא של הוראת מדיניות חברתית, ובפרסום דוח מחקר חדש מטעם מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל המוקדש לכך (וייס, גל וקטן, בדפוס).

מתוך השיח המתעורר הזה מתברר, שהוראת מדיניות חברתית מעלה על-פני השטח סוגיות מגוונות, שלגביהן אין הסכמה ברורה ומובנת מאליה. בקרב המורים המלמדים בבתי-הספר לעבודה סוציאלית קיימת מחלוקת רבת שנים לגבי עצם עיסוקם של עובדים סוציאליים בתחום של עיצוב המדיניות. המחלוקת נסבה על השאלה האם עובדים סוציאליים צריכים לעסוק בפעילות לשינוי חברתי, הכרוכה מן הסתם במעורבות פוליטית. אלה המחייבים את העיסוק של עובדים סוציאליים בתהליכים של עיצוב מדיניות חברתית נשענים על ערכי היסוד של המקצוע, המציבים את הצדק החברתי, ואת יצירתה של סביבה המאפשרת מימוש מלא של זכויות חברתית, כמרכיבים מרכזיים בהגדרתו של מקצוע המבקש להתמודד עם מצוקותיהם של פרטים, משפחות וקהילות. מצוקות אלה, כך נטען, אינן רק של הפרט לבדו, אלא הן תוצר (לעתים קרובות) של אי-שוויון בחלוקת משאבים ובעוצמה בחברה נתונה (Jordan, 1990). מתוך תפיסה זו באה גם הקריאה לשלב בתהליך הכשרתם של עובדים סוציאליים נושאים הקשורים במדיניות חברתית, ולהעניק לתלמידים כלים להשתתף בתהליכי שינוי חברתי שיעדם הוא התקדמות לעבר שוויונות רבה יותר.

אולם, הסוגיות הקשורות בהוראת מדיניות חברתית אינן מסתכמות רק בשאלה האם לעסוק בכלל בתחום זה, אלא גם בשאלה מהו אופי ההוראה הזאת. בעניין זה, הדיון אינו רלוונטי רק לבתי-הספר לעבודה סוציאלית, אלא הוא נכון לגבי כל מקום שנושאים הקשורים במדיניות חברתית נדונים בו. במובן זה אין כל הבדל אם מדובר בסמינר על מדיניות הרווחה בישראל במסגרת מחלקה לסוציולוגיה, או בלימוד דיני עבודה בפקולטה למשפטים. כפי שטוען גיא מונדלק (2001), שפרסם לפני שנים אחדות מאמר בעניין הוראת דיני עבודה ודיני שבתה, מדיניות חברתית היא מטבעה עיסוק בסוגיות פוליטיות, שלא ניתן (וגם לא רצוי) להתעלם מהן.

תהליך גיבושה של מדיניות חברתית הוא תהליך פוליטי, המשקף אינטרסים, ערכים ויחסי עוצמה. להכרעות הכרוכות במדיניות חברתית יש משמעות דיפרנציאלית לגבי אוכלוסיות שונות, ואילו העמדות לגבי מדיניות חברתית, שכבר יושמה, נשענות על תפיסות עולם וראייה פוליטית. לאור זאת, קיים קושי רב לעסוק בהוראת מדיניות חברתית בלי לנגוע בהיבטים פוליטיים ואידיאולוגיים הקשורים בכך. זאת ועוד, קשה להניח, שאלה העוסקים בהוראה בתחום זה אין להם השקפת עולם ועמדה בכל הנוגע לנושאים שהם עוסקים בהם. בהקשר הקונקרטי של עבודה סוציאלית, למשל, ניתן לתהות האם ניתן בכלל להכשיר עובדים סוציאליים לעסוק בשינוי מדיניות בלי לחנכם לבחון באופן ביקורתי את החברה שסביבם ובלי להעניק להם את הערכים הנדרשים על־מנת להכריע מהי המדיניות החברתית הרצויה לקידום אוכלוסיות היעד של מקצוע זה.

לא רק סוגיות תוכניות עולות בדיון על הוראת מדיניות חברתית, אלא גם סוגיות הנוגעות לאופן ההוראה. כאן הדיון מתמקד בשאלות הקשורות באפקטיביות של שיטות ההוראה. בדרך־כלל מקובל ללמד נושא זה במסגרת שיעורים פרונטליים, שבאופן מסורתי מעורבותם של הסטודנטים בהם מעטה ובמהלכם מועבר להם מידע רב. אולם, המגמה הכוללת בעולם היום היא להדגיש את חשיבותן של הלמידה הפעילה והעדפת פיתוח יכולת הניתוח וההבנה על־פני צבירת מידע רב. מושג מפתח בעניין זה הוא הרעיון של למידה פעילה המשלבת בתוכה למידה מתוך חוויה (experiential learning). ההנחה היא, שסטודנטים לומדים באופן יעיל יותר כאשר הם מעורבים באופן פעיל בניתוח, בדיון וביישום של התכנים. זאת ועוד, בקרב רבים מן העוסקים בנושא של הוראת מדיניות חברתית מקובלת היום הדעה, שלא רצוי להעמיס על הסטודנטים מידע רב מדי בתחום המדיניות החברתית, משום שלרבים מהם זהו תחום חדש ולא מוכר. במקום זאת מוצע לקדם את הלמידה וההבנה על־מנת שהסטודנטים יפתחו רעיונות מארגנים שיאפשרו להם לרכוש את המידע החדש באופן יעיל ולארגן את ניתוחיהם סביב רעיונות אלה. בספרות המקצועית בעולם, העוסקת בהוראת מדיניות חברתית, קיימות הצעות מגוונות לדרכי הוראה המיישמות את ההבנות הללו. בכוחן של הצעות אלה לעורר אצל הסטודנטים עניין רב יותר בנושא ולהעניק להם יכולת ניתוח טובה יותר בכל הקשור להבנתה של מדיניות חברתית והשלכותיה.

כאמור, הדיון בסוגיות העוסקות בתכנים ובשיטות ההוראה של מדיניות חברתית בישראל רק החל. עדיין נעדר בספרות המקצועית דיון מקיף על הסוגיות שהועלו כאן ועל שאלות רבות אחרות הקשורות בהוראת תחום זה. כתבי־העת "ביטחון סוציאלי" ימשיך לפרסם, כמו שעשה עד כה, מאמרים אמפיריים ותיאורטיים, שישמשו חומר עזר למורים העוסקים בהוראת מדיניות חברתית. אולם במקביל נשמח לפרסם בגיליונות קרובים של "ביטחון סוציאלי" מאמרים שאינם עוסקים רק במדיניות החברתית עצמה,

אלא גם כאלה הבוחנים את דרכי ההוראה בתחום זה והדנים בסוגיות שונות הקשורות בהוראה זו, כדי לתרום בכך לפיתוחו של דיון מקיף ומבוסס יותר על נושא זה.

ג'וני גל

העורך הראשי

ביבליוגרפיה

- וייס, ע', גל, ג', קטן, י' (בדפוס). הוראת מדיניות חברתית: מסגרת קונספטואלית לתוכנית הוראה. ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- מונדלק, ג' (2001). שביתה מעין-פוליטית, הוראה מעין-פוליטית: הרהורים על הבחנות משפטיות והוראתן. *עיוני משפט*, כ"ה (2), 368-343.
- Adams, P. (2004). Classroom assessment and social welfare policy: Addressing challenges to teaching and learning. *Journal of Social Work Education*, 40, 121-142.
- Burgess, H. & Taylor, I. (2005). *Effective learning and teaching in social policy and social work*. London: Routledge Falmer.
- Irving, Z. & Young, P. (2005). When less is more: The dominance of subject-content in the teaching of undergraduate social policy. *Social Policy and Society*, 4 (1), 1 – 9.
- Jordan, B. (1990). *Social work in an unjust society*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Mendes, P. (2003). Teaching social policy to social work students: A critical reflection. *Australian Social Work*, 56, 6-27.
- Pawar, M. (2004). Social policy curricula for training social workers: Towards a model. *Australian Social Work*, 57, 3 – 18.